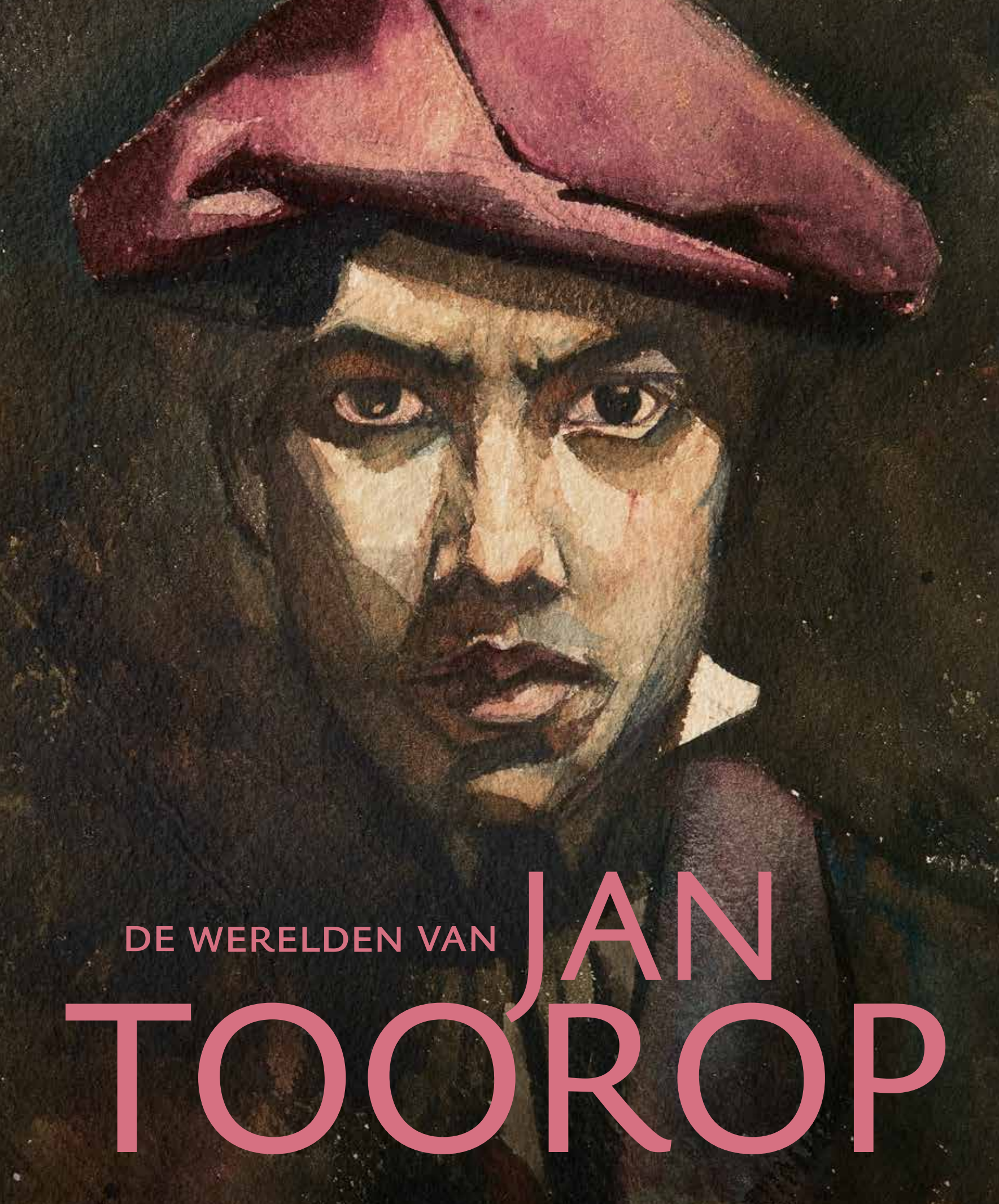
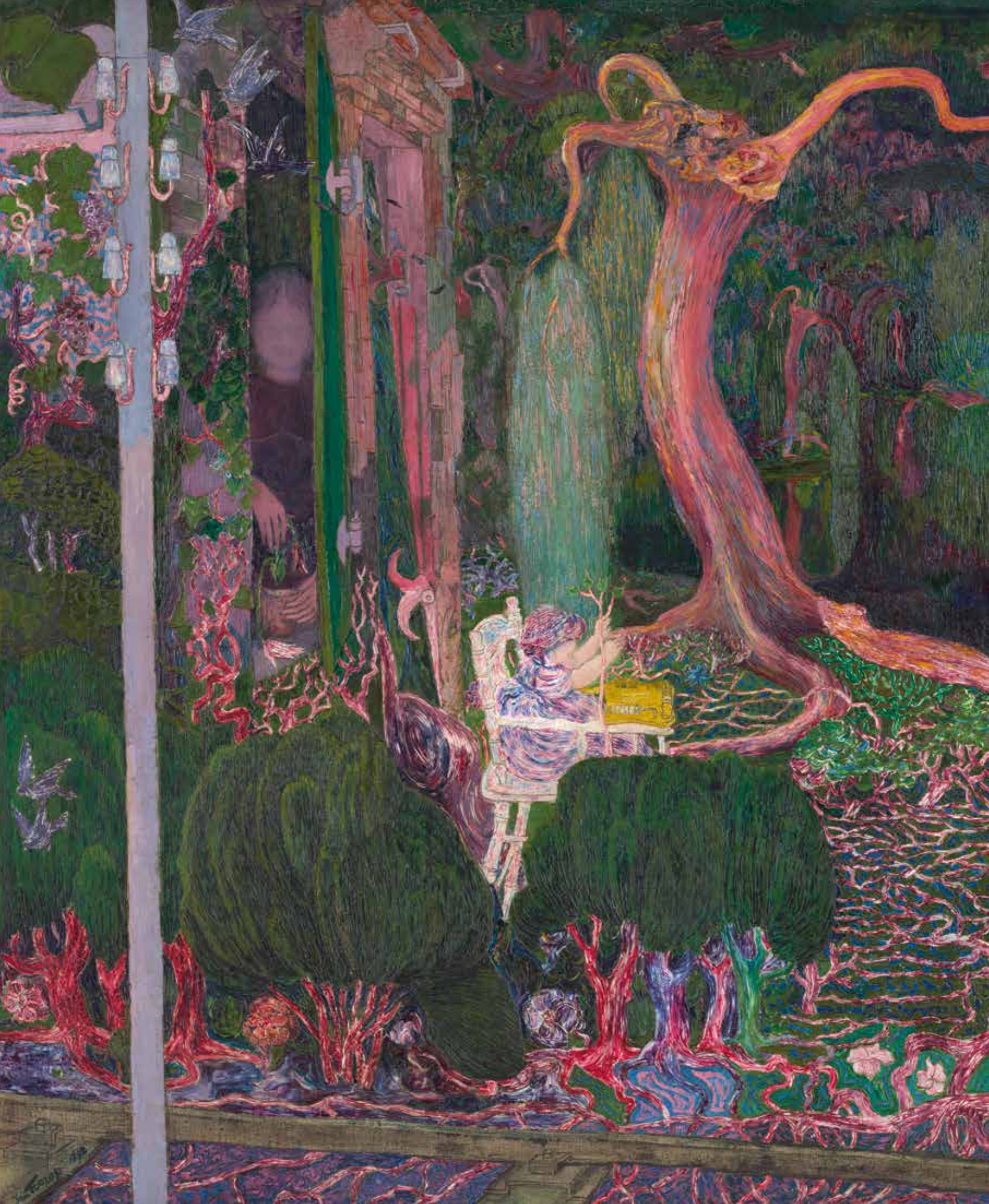

DE WERELDEN VAN JAN
TOOROP

DE WERELDEN VAN JAN TOOROP

Suzanne Veldink, met medewerking
van Laura Prins en Petra Timmer

Singer Laren | WBOOKS

INHOUD

Jan Rudolph de Lorm
12 Voorwoord

Suzanne Veldink
18 Kunstenaar tussen
twee werelden

Suzanne Veldink
24 Javaanse elementen in
het werk van Jan Toorop
VRIEND IN FOCUS | ARTHUR VAN SCHENDEL

Petra Timmer
58 Een tegeltableau van
Jan Toorop in Surabaya

Laura Prins
68 Brusselse jaren, 1882-1890
VRIEND IN FOCUS | FLORIS VERSTER

Suzanne Veldink
94 Symbolisme, 1890-1896
VRIEND IN FOCUS | WILLIAM DEGOUVE
DE NUNCQUES

Suzanne Veldink
112 Katholiek kunstenaar,
1905-1928
VRIENDIN IN FOCUS | MIEK JANSSEN

Suzanne Veldink
128 Grondlegger van het
Nederlands modernisme,
1900-1928

142 Biografieën

161 Bibliografie

165 Noten

VOORWOORD

Jan Rudolph de Lorm

In de zomer van 2021 kijk ik met mijn bevriende mentor Henk van Os in het depot van Singer Laren naar het schilderij *Avond (voor de werkstaking)* van Jan Toorop. Aanleiding is de op handen zijnde schenking van de verzameling modernisten van het echtpaar Jaap en Els Blokker, de Collectie Nardinc, waartoe ook dit schilderij behoort. Op ons verzoek bereidt Van Os een artikel voor over Toorops pointillistisch statement. ‘Het is geweldig’, roept Van Os uit en lijkt bijna in het doek te verdwijnen. ‘Kijk nou hoe Toorop de skyline met gekleurde stippels laat oplossen in die ondergaande zon, laag op laag op laag’. Om eraan toe te voegen: ‘Zoiets heb ik nog nooit zo gezien!’

We spreken over het engagement van de jonge Toorop die – net als Van Gogh – in de Belgische Borinage de ellende van de uitgebuite mijnwerkers in beeld heeft gebracht. Voor de professor kunstgeschiedenis staat het buiten kijf dat Toorop met het moedeloze arbeidersgezin, inclusief moeder met kind, refereert aan de Heilige Familie.

Enkele weken later bezoeken we het depot van museum Kröller-Müller, waar wij voor *Morgen (na de werkstaking)*, het pendant van *Avond (voor de werkstaking)*, evenveel enthousiasme delen. *Morgen* is een veel lichter schilderij dan *Avond*, maar in wezen veel somberder omdat hier de dode mijnwerkers na het neerslaan van de staking worden weggekruid: in de ogen van Van Os een ware kruisgang, waarin Toorop het leven van Jezus zichtbaar wilde maken in de actualiteit.

Zo doemt uit de gekleurde stippelwereld van Toorop, als een foto die uit de ontwikkelaar tevoorschijn komt, een gelaagd beeld op waarbij politiek engagement en gevoel voor religie hand in hand gaan. En dat als een van de eerste voorbeelden van de gloednieuwe stippelkunst. Inmiddels is dit schilderij niet meer weg te denken uit de verzameling van Singer Laren en veel gevraagd als internationaal bruikleen.

Suzanne Veldink, auteur van dit boek en sinds kort senior conservator van Singer Laren, bekijkt de grote Toorop met een frisse blik. Voor velen is hij een van de belangrijkste Nederlandse vernieuwers van de kunst rond 1900. Veldink richt in deze publicatie en tentoonstelling als eerste het vizier op de Javaanse roots van Toorop. Als Indo-Europeaan aanvankelijk klein gemaakt, om vervolgens – toen hij zich had ontwikkeld tot *godfather* van het modernisme – witgewassen te worden. Van Javaan tot witte Nederlander. Toorops Aziatische achtergrond klinkt veelvuldig door in zijn werk. In zijn eigen woorden: ‘Indië heeft heel véél voor mij betekend. Indië kan niet uit mij worden weggedacht. De grondslag van mijn werk is Oostersch.’ In deze publicatie volgen wij Toorop op zijn reis door verschillende werelden waarbinnen hij zich, omringd door bevriende kunstenaars, ontwikkelt van volger tot voorbeeld. Veldink noemt Toorop een echte ‘rockster’, een charismatische man die mensen aantrok en een grote populariteit verwierf tijdens en na zijn leven. Als kunstenaar en als mens. De portretten die van hem zijn gemaakt getuigen niet voor niets van een vorm van heldenverering.

Graag bedank ik Suzanne Veldink, die na haar baanbrekende boek en tentoonstelling gewijd aan Breitner voor de tweede keer een sleutelfiguur binnen de klassiek moderne kunst voor Singer Laren in een nieuw licht plaatst. Vanzelfsprekend geldt onze dank evenzeer alle bruikleengevers: musea, de Universiteit Leiden, kunsthandelaren en particulieren, die hun dierbare kunstwerken met ons allemaal willen delen. En tot slot bedank ik u, lezers van dit boek en bezoekers van Singer Laren, voor uw interesse, enthousiasme en steun door de jaren heen. Hiermee sluit ik mijn laatste voorwoord af als gelukkig scheidend directeur van dit prachtige museum.

KUNSTENAAR TUSSEN TWEE WERELDEN

Jan Toorop (1858-1928) verenigde verschillende culturele, sociale en geografische werelden in zich. Geboren op Java (destijds onderdeel van de kolonie Nederlands-Indië), met een pluriculturele achtergrond, groeide hij uit tot een grenzeloze wereldburger die in elke nieuwe omgeving als vanzelfsprekend gelijkgestemden om zich heen verzamelde. Academiëvriend Antoon Derkinderen meende dat het woord ‘kunstbroeder’ voor Toorop was uitgevonden.¹ Behalve door zijn artistieke talenten en vooruitstrevende ideeën, viel Toorop op vanwege zijn Indo-Europese uiterlijk – zijn haar en baard waren blauwzwart –, zijn grote lengte en charisma.² Jo van Gogh-Bonger (1862-1925) omschreef hem in 1892 als ‘charmant als altijd – menselijk, eenvoudig, innemend.’³ En volgens de Engelse portrettist William Rothenstein (1872-1945) had de kunstenaar ‘the physical glamour of a portrait by Titian or Tintoretto’.⁴

Rond 1900 gold Toorop als de meest avant-gardistische kunstenaar in Nederland. Zijn werk was geliefd van Laren tot Wenen en van Kopenhagen tot Parijs. Hij absorbeerde alle nieuwe stromingen in de Europese beeldende kunst, zoals het pointillisme en de art nouveau, en gaf deze op geheel eigen wijze in zijn werk terug. Geen wonder dat hij vaak in één adem wordt genoemd met Piet Mondriaan (1872-1944) en Vincent van Gogh (1853-1890). In de van

oudsher naar binnen gerichte en conservatieve Nederlandse kunstwereld bracht Toorop vernieuwing door zijn eigen internationaal georiënteerde werk te tonen en door het (mede)organiseren van tentoonstellingen met kunst van leden van de Europese voorhoede. Velen van hen rekende hij tot zijn kennissen- of zelfs vriendenkring. Zo werd er, mede dankzij zijn contacten in België en Frankrijk, bij de Haagsche Kunstkring al vroeg aandacht besteed aan Odilon Redon (1840-1916), Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901), James Ensor (1860-1949) en Theo Van Rysselberghe (1862-1926). Met de eerste Van Gogh-tentoonstelling van Nederland, waarvoor Toorop persoonlijk 91 werken uit de verzameling van Jo van Gogh-Bonger selecteerde, veranderde hij zelfs de loop van de Nederlandse kunstgeschiedenis. Door zijn voortdurende vernieuwingsdrang en open geest bleef Toorop tot op hoge leeftijd een groot voorbeeld en nestor voor jongere kunstenaars van steeds nieuwe generaties. Hij gaf hun aanwijzingen en bood expositiemogelijkheden in binnen- en buitenland.

Maar Toorop was ook een koloniaal migrant en een kunstenaar van kleur. Zijn jeugdjaren op Java en Bangka vormden zijn echte artistieke basis. Zoals deze tentoonstelling voor het eerst laat zien, verhiel Toorop zich gedurende zijn carrière zelfbewust, expliciet en blijvend tot zijn

erevoorzitterschap van P.J. Veth verrees achter het in aanbouw zijnde Rijksmuseum een complex van tijdelijke tentoonstellingsgebouwen waarin Nederland zichzelf presenteerde als wereldmacht en zijn koloniën als belangrijke wingewesten. Belangrijkste doelen waren het vergroten van de internationale afzetmarkt voor koloniale handel in onder andere rubber, suiker, koffie en tabak en het demonstreren van exportmogelijkheden van Europese producten naar koloniale gebieden. Naast deze commerciële doelstellingen wilde Nederland ook aantonen hoeveel 'voortgang' het naar de koloniën bracht. In verschillende paviljoens toonden deelnemende landen hun laatste technische ontwikkelingen. Dergelijke internationale tentoonstellingen waren vooral bedoeld om het verschil te demonstreren tussen het voortgangdenken van de eigen 'moderne' beschaving tegenover de veronderstelde 'primitieve' en 'exotische' manier van leven in de koloniën. Op deze manier werd ook het nationale besef bevorderd. Meer dan een miljoen mensen, uit verschillende lagen van de bevolking, bezochten de tentoonstelling. Afgezien van krantenberichten en de dagelijkse consumptie van koloniale waar was dit voor velen onder hen de eerste visuele confrontatie met de koloniën en hun bevolking.

Toorop was al in april 1882 door zijn vader op de komst van dit grootschalige en prestigieuze evenement gewezen en het is aannemelijk dat hij de tentoonstelling ergens tussen 1 mei en 1 oktober 1883 vanuit Brussel heeft bezocht.³² Tussen alle paviljoens op het huidige Museumplein stond het Nederlands koloniaal paviljoen. Het in oosterse stijl opgetrokken pand was tot de nok toe gevuld met etnografische objecten die verscheept waren uit de koloniën. Hier, en in het overdekte binnenhof van het Rijksmuseum, kon Toorop naar hartenlust hindoe-boeddhistische beelden, wapens en wajang-poppen uit Midden- en Oost-Java bestuderen. Deze platte poppen worden gebruikt in het traditionele Javaanse schaduwspel, wajang genaamd. Gelijktijdig was in een vleugel van het Rijksmuseum een retrospectief van Nederlandse kunstnijverheid te bezoeken.³³

Het indelingsprincipe van de tentoongestelde objecten liep van 'natuur' naar 'cultuur', waarbij de beeldende kunst als het ware de bekroning vormde van de menselijke activiteiten. Deze status gold niet voor Indonesische kunstenaars, zo wordt zichtbaar in de positionering van de in 1880 overleden Raden Syarif Bustaman Saleh. Een selectie van zijn schilderijen, afkomstig uit allerlei vooraanstaande Europese verzamelingen, werd nadrukkelijk niet opgenomen in het aparte gebouw dat gewijd was aan eigentijdse West-Europese schone kunsten, maar gepresenteerd in het koloniaal paleis tussen de landkaarten, gebruiksvoorwerpen en

BRUSSELSE JAREN 1882-1890

Toorops vertrek naar Brussel in de herfst van 1882 was misschien wel net zo invloedrijk als zijn emigratie van Java naar Nederland – al was de landing ditmaal een stuk zachter. In Brussel ontplooidde hij zich als vooruitstrevende kunstenaar met internationale allure. Werd hij op de Rijksakademie van Amsterdam nog beschreven als timide en teruggetrokken, in Brussel was hij welbespraakt, uitgesproken en een spil in het progressieve artistieke leven.¹

De artistieke ontwikkeling van Toorop representeert precies het experimentele en kleurrijke karakter van Brussel indertijd, een stad die zich in rap tempo begon te ontplooiën tot centrum van de internationale hedendaagse kunst naast Parijs, terwijl in het kleinburgerlijke Amsterdam de artistieke discussies grotendeels bleven steken op het realisme van de Haagse school versus het naturalisme van het Amsterdamse impressionisme.² De Brusselse periode toont Toorops diversiteit en leergierigheid als kunstenaar: hij experimenteerde met verschillende stijlen en technieken en zijn onderwerpen variëren van de zee tot de stad en van het harde arbeidersleven tot intieme kijkjes in het bourgeoisieleven. Dit uiteenlopende werk exposeerde hij al vanaf 1883 geregeld, zoals op de Salons van Spa en Brussel en bij de kunstenaarsverenigingen L'Essor, Les Hydrophiles en Les XX.³

Geboortehuis Jan Toorop

Rond 1883 in Brussel

Rond 1861/1862 in Singapore met zus Doortje en een onbekende vrouw

In 1886, verloofingsfoto Annie Hall en Jan Toorop

COLOFON

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *De werelden van Jan Toorop* in Singer Laren, van 21 januari t/m 10 mei 2026.

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.
Singer Laren
museum@singerlaren.nl
www.singerlaren.nl

TEKST

Suzanne Veldink, Laura Prins
en Petra Timmer

BEELD

Joris Kok en Suzanne Veldink

REDACTIE

Marleen Blokhuis

ONTWERP

Studio Berry Slok, Amsterdam

MET DANK AAN

Paul van den Akker, Marleen Blokhuis,
Sabine Bolk, Chrissy Flohr, Dolf
Heyselbergs, Koen van der Lijn, Anouk
Oosthout, Carmen Prins, Jenny Reynaerts,
Jet Sloterdijk, Patricia Tjiook-Liem

AFBEELDING SCHUTBLAD

Hamesse, *Jan Toorop*, ca. 1883, foto,
RKD – Nederlands Instituut voor
Kunstgeschiedenis, Den Haag

AFBEELDINGEN OMSLAG

Voorzijde: Jan Toorop, *Zelfportret met
rode baret*, 1881, waterverf op aquarel-
papier, 28,8 x 18,5 cm, Singer Laren,
bruikleen uit particulier bezit;
achterzijde: Jan Toorop, *Avond (voor
de werkstaking)*, 1888-1889, olieverf
op doek, 84 x 94,5 cm, Singer Laren,
schenking collectie Nardinc

FOTOVERANTWOORDING

Stedelijk Museum Alkmaar p. 141
Rijksmuseum, Amsterdam p. 6-7; p. 8;
p. 29; p. 32; p. 47; p. 50; p. 54; p. 74; p. 77;
p. 78-79; p. 91; p. 103; p. 104
Stedelijk Museum Amsterdam p. 56; p. 57;
p. 62; p. 81; p. 118; p. 122
Stadsarchief Amsterdam p. 58
Van Gogh Museum, Amsterdam p. 36;
p. 40; p. 41; p. 93; p. 131; p. 174
Nationaal Museum van Wereldculturen,
Amsterdam p. 20; p. 31
Koninklijke Museum voor Schone Kunsten
Antwerpen | KMSKA p. 73; p. 80; p. 100
Museum Arnhem p. 140
Alte Nationalgalerie, Berlijn p. 39; p. 160
Barber Institute of Fine Arts, University
of Birmingham p. 83
Wallonia-Brussels Federation Collections
p. 110
Art Institute of Chicago p. 85
Kunsthandel Ivo Bouwman, Den Haag
p. 137
Kunstmuseum Den Haag p. 14-15; p. 61; p. 75;
p. 82; p. 96; p. 106; p. 124; p. 132; p. 135; p. 164
De Mesdag Collectie, Den Haag p. 42
Museum Panorama Mesdag, Den Haag
p. 73
RKD – Nederlands Instituut voor
Kunstgeschiedenis, Den Haag p. 18; p. 24;
p. 28; p. 68; p. 94; p. 128; p. 150-157; p. 177
Venduehuis der Notarissen, Den Haag
p. 87
Simonis & Buunk, Ede p. 139
Dordrechts Museum, Dordrecht p. 4-5;
p. 89
Museum voor Schone Kunsten Gent p. 27;
p. 104; p. 106
Teylers Museum, Haarlem p. 102
Museum Helmond p. 76; p. 77
Musée des Beaux-Arts, Ixelles p. 80
Singer Laren p. 10-11; p. 12; p. 88; p. 90;
p. 126-127; p. 134; p. 138
Museum De Lakenhal, Leiden p. 45; p. 84
Universitaire Bibliotheken Leiden p. 37;
p. 53; p. 63
National Gallery, Londen p. 16-17; p. 99
Neue Pinakothek, München p. 98

Collectie Valkhof Museum, Nijmegen p. 113;
p. 120
Titus Brandsma Gedachteniskerk, Nijmegen
p. 119
Mark Smit Kunsthandel, Ommen p. 137
Kröller-Müller Museum, Otterlo, Rik Klein
Gotink p. 34; p. 48; p. 49; p. 100-101; p. 107;
p. 108; p. 111; p. 121
Art Museum Riga Bourse, Riga p. 21
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam,
Studio Tromp detail p. 2; p. 23; p. 35; p. 44;
p. 92; p. 132
Musée Maurice Denis, Saint-Germain-en-Laye
p. 114; p. 115
Michiel Elsevier Stokmans p. 30
Centraal Museum, Utrecht p. 72, Gert Jan van
Rooij; p. 87, Ernst Moritz; p. 108; p. 133; p. 136,
Ernst Moritz
Museum Catharijneconvent, Utrecht p. 123
(c) Cedric Verhelst
Secession, Wenen p. 109
Museum de Fundatie, Zwolle en Heino/Wijhe
p. 69; p. 105

© 2026 WBOOKS Zwolle / de auteurs
Alle rechten voorbehouden. Niets uit
deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand, of openbaar gemaakt, in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of
op enige andere wijze, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten
met betrekking tot de illustraties volgens de
wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die
desondanks menen zekere rechten te kunnen
doen gelden, kunnen zich alsnog tot de
uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aange-
sloten bij een CISAC-organisatie is het auteurs-
recht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2026.

ISBN 978 94 625 8743 4
NUR 646

W BOOKS

VRIENDEN
LOTERIJ

ABN·AMRO

BCD

MUSEUM
SOPHIAHOF
van Indië tot nu

BLOCK
BUSTER
FONDS

VRIENDENLOTERIJ
het
Cultuurfonds

VSBFonds.
VandenEnde
FOUNDATION

Jan Toorop (1858-1928) is vaak neergezet als een kameleon van stijlen, maar hij was veel meer dan dat. *De werelden van Jan Toorop* biedt een nieuw perspectief op deze fascinerende kunstenaar. In de eerste plaats door Toorop zijn deels Indonesische en Chinese identiteit terug te geven en door zijn schatplichtigheid aan zijn wortels te presenteren als een belangrijke sleutel tot een beter begrip van zijn kunst. Daarnaast wordt Toorops werk zij aan zij getoond met werk van eigentijdse kunstenaars van wie hij onder de indruk was, zoals James Abbott McNeill Whistler (1834-1903) en Paul Gauguin (1848-1903), en werk van jongeren die op hun beurt door Toorop werden geïnspireerd onder wie Floris Verster (1861-1927) en Piet Mondriaan (1872-1944). Dankzij deze brede en internationale context komen ook Toorops eigen bijdragen aan de internationale kunst rond 1900 duidelijker naar voren. Toorop blijkt een grenzeloze wereldburger die met zijn heel eigen beeldtaal en voortdurende vernieuwingsdrang de Nederlandse kunstwereld naar een nieuw niveau wist te tillen.

9 789462 587434

SINGER LAREN

WBOOKS.COM